

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький юридичний інститут МВС України**

СВІР ПАВЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.3/7.341

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
РОЗБІЙНИМ НАПАДАМ НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Кривий Ріг – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому юридичному інституті МВС України, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
Семенишин Микола Олександрович,
Головне управління Національної поліції в
Донецькій області, начальник

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Карчевський Микола Віталійович,
Луганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка, т.в.о. ректора

доктор юридичних наук, професор
Халимон Сергій Іванович,
Національна академія державної прикордонної
служби імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри управління оперативно-
розшуковою діяльністю

Захист відбудеться «09» грудня 2020 року о «12.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 11.737.01 у Донецькому юридичному інституті МВС України за адресою: 50106, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького юридичного інституту МВС України за адресою: 50106, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21.

Автореферат розіслано «09» листопада 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. О. Данилевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України є гарантом того, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а також того, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю і ніхто не може бути позбавлений цього права, оскільки воно є непорушним (ст. 41). При цьому гарантована Основним законом охорона власності та прав і свобод особи, їх захист від корисливо-насильницьких посягань є однією з найважливіших правоохоронних функцій нашої держави, що підтверджено Стратегією боротьби з організованою злочинністю (2020), яка наголосила на формуванні державної політики у цій сфері шляхом запровадження міжнародних стандартів та побудові ефективної системи боротьби з організованою кримінальною протиправністю в країні.

Однак, складною кримінологічною проблемою сьогодення є питання про розбійні напади на житло, характерними рисами яких є підвищена суспільна небезпека та резонанс, який виникає у зв'язку з відкритим, незаконним, насильницьким нападом на власність, поєднаний із посяганням на життя і здоров'я людей, що носить, як правило, груповий організований характер із застосуванням вогнепальної зброї й спрямований на заволодіння матеріальними цінностями. Кількість вчинених розбійних нападів у загальній структурі злочинності за 2013–2019 роки характеризується зменшенням чисельності на 17 % (з 2,9 тис. до 1,9 тис.), але питома вага розбійних нападів на житло має тенденцію до зростання, зокрема у 2013 році вчинено 402 таких напади або 25,8 % від загальної кількості розбоїв в Україні, у 2015 р. – 468 (33,1 %), у 2017 р. – 694 (44,8 %), у 2019 – 502 (37,9 %). Унаслідок цих кримінальних проявів 52 особи загинуло, 109 – дістали поранення, а матеріальні збитки сягнули близько 100 млн грн. Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 35 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 29 %. Особливе занепокоєння, з одного боку, викликає збільшення числа дітей, що втягуються у вчинення таких злочинів, а з іншого, і самі підлітки стають жертвами розбійних нападів. Такі обставини навмисно використовуються злочинцями для полегшення проникнення в житло та нейтралізації протидії. Нерідко розбійні напади на житло пов'язані з вчиненням більш тяжких злочинів, таких як вбивства, згвалтування тощо.

Наведені дані переконують, що в умовах перманентної соціальної та економічної кризи, зростання безробіття та падіння матеріального рівня громадян, неможливості задоволення значної частини населення основних потреб легальними способами, продовження конфлікту на Сході країни (нелегальне поширення зброї, боєприпасів та вибухівки, зростання соціально-побутової невлаштованості осіб, яких торкнулися наслідки збройного конфлікту та психологічного напруження), втрати соціального контролю та деяких прорахунків, що були допущені при реформуванні правоохоронної системи, розроблення ефективних заходів запобігання розбійним нападам на житло має стати пріоритетним напрямом державної політики боротьби зі злочинністю, дієвим засобом захисту життя та здоров'я людей й власності.

У правовій літературі окремим аспектам, що стосуються проблем запобігання корисливо-насильницьким злочинам, приділяли увагу відомі вітчизняні науковці:

Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. М. Бесчастний, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. П. Ємельянов, О. Г. Кальман, М. В. Карчевський, О. М. Кваша, М. Г. Колодяжний, М. В. Корнієнко, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Н. В. Кулакова, О. Г. Кулик, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, Є. С. Назимко, А. А. Небитов, Ю. В. Орлов, О. П. Рябчинська, А. В. Савченко, Є. Д. Скулиш, В. В. Тіщенко, С. І. Халимон, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш та інші.

Деякі кримінально-правові та кримінологічні проблеми запобігання розбійним нападам на житло розглядали у своїх працях В. С. Батиргарєєва «Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло» (2002), О. О. Горішний «Кримінально-правова характеристика розбою» (2010), К. В. Паламарчук «Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження» (2017). Варто зазначити, що окремі питання цієї тематики розглядалися у криміналістичному та оперативно-розшуковому аспектах, проте вони не охоплюють усієї багатогранності проблеми запобігання цим злочинам.

Вагомий науковий вклад згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте їх дослідження об'єктивно обмежувались попередніми періодами розвитку законодавства, а тому не повною мірою враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики. Низка питань визначення характеру і змісту запобігання розбійним нападам на житло в Україні залишається нерозв'язаною, а в практиці боротьби зі злочинністю не сформовано цілісного уявлення про специфічні напрями комплексного використання підрозділами Національної поліції України сил, засобів та заходів кримінологічного характеру з унесенням науково обґрунтованих пропозицій до законодавства, відомчих нормативно-правових актів, а також стосовно проведення в системі таких органів низки заходів організаційного характеру. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), а також згідно з тематикою науково-дослідних робіт Донецького юридичного інституту МВС України на 2015–2018 роки «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (№ 0111U0011288) та «Теоретико-прикладні основи забезпечення якості кримінального законодавства у сфері боротьби із злочинністю» на 2017–2020 роки (№ 0116Y006148).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Донецького юридичного інституту МВС України (протокол засідання від 30.11.2011 р. № 5).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання розбійним нападам на житло в Україні за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у розробленні

пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- узагальнити історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій в Україні;
- надати характеристику розбійним нападам на житло як об'єкту кримінологічного дослідження;
- розкрити особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів у запобіганні розбійним нападам на житло;
- охарактеризувати стан, структуру, динаміку та географію розбійних нападів на житло в Україні;
- виокремити детермінанти, що впливають на вчинення розбійних нападів на житло;
- визначити кримінологічно значущі ознаки осіб та організованих злочинних об'єднань, які вчиняють розбійні напади на житло;
- проаналізувати та розкрити віктимологічні ознаки та властивості жертв розбійних нападів на житло;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання розбійним нападам на житло;
- розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання розбійним нападам на житло;
- запропонувати індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбійним нападам на житло.

Об'єкт дослідження – розбійні напади як негативне соціальне явище, а також суспільні відносини, пов'язані з їх запобіганням, виявленням та припиненням.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема *системно-структурний* – для аналізу розбійних нападів та запобігання їм як цілісної теоретико-прикладної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–3); *історико-правовий* – у процесі розкриття генезису ключових етапів становлення та розвитку досліджуваного явища, теоретичних досліджень, законодавства й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 3.1); *формально-логічний* – з метою надання кримінально-правової та кримінологічної характеристики розбійних нападів на житло (підрозділ 1.2, розділ 2); *компаративістський* – для виявлення особливостей запобігання розбійним нападам в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо удосконалення кримінологічного запобігання та практики його застосування (розділи 1–3); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання корисливо-

насильницьким злочинам (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2); *психологічні* методи (опитування, тестування, експерименти) надали змогу виявити особливості особи-злочинця та жертви злочинного посягання (підрозділи 2.3, 2.4); *статистичний* метод – для здійснення аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 242 кримінальних проваджень відкритих за ознаками ч.ч. 2–4 ст. 187 Кримінального кодексу (КК) України упродовж 2013–2019 рр. на території східного регіону України (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області), а також 589 вироків, винесених судами України щодо злочинів відповідної категорії в зазначений період (з усіх регіонів країни); узагальнені результати опитувань 270 прокурорів та 280 працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Львівській, Одеській, Харківській, Хмельницькій областях; аналітичні узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України, а також результати багаторічного вивчення оперативно-розшукової, слідчої та судової практики з урахуванням значного досвіду роботи автора безпосередньо в оперативних підрозділах Національної поліції різного управлінського рівня.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних монографічних досліджень теоретичних і практичних проблем запобігання розбійним нападам на житло в Україні з урахуванням сучасного стану кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики розбійних нападів на житло з виокремленням відомостей про стан, структуру, динаміку й географію кримінально караних діянь цієї категорії, причини та умови, які сприяють їх учиненню, соціально-психологічних ознак правопорушників (учасників організованих груп, злочинних організацій, банд, інших формувань) і потерпілих, а також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема, доведено зв'язок поведінки потерпілих зі ступенем насильницької поведінкової установки особи-злочинця та ефективністю вжитих заходів запобігання;

- систематизовані кримінологічні ситуації, що виступають детермінантами вчинення розбійних нападів на житло, зокрема: сприяючі, провокуючі, віктимні, нейтральні;

- розроблені заходи запобігання розбійним нападам на житло, в умовах збільшення неконтрольованої вогнепальної зброї, бандитизму й озброєних організованих злочинних груп за напрямками активізації оперативно-розшукової діяльності з метою отримання оперативної інформації про розбійні напади, які готуються та про осіб, що їх планують; створення загальнодержавної бази інформації про осіб, причетних до вчинення таких злочинів);

- визначено перелік основних охоронних послуг і дій, спрямованих на зміцнення безпеки квартир, будинків в Україні та запропоновано активізувати такий напрямок запобігання розбійним нападам на житло як профілактичне навчання персоналу

охоронних структур;

– з огляду на процеси реформування правоохоронних органів, зокрема коригування завдань і функцій Національної поліції, розроблено алгоритми (програми) дій працівників оперативних підрозділів та превентивної діяльності щодо віктимологічного запобігання розбійним нападам на основі стратегії випередження, які включають виявлення осіб з підвищеною віктимністю та постановку їх на профілактичний облік, захист потенційних жертв, своєчасне припинення злочинів або запобігання їм на стадії підготовки або вчинення;

удосконалено:

– періодизацію розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність за розбій, зокрема виділено та охарактеризовано п'ять основних періодів формування кримінально-правової норми та вироблення конкретної дефініції розбою: I-й – з 911 р. до 1550 р. (давньоруський); II-й – з 1550 р. до 1845 р. (козацький); III-й – з 1846 р. до 1917 р. (імперський); IV-й – з 1917 р. до 2001 р. (радянський); V-й – з 2001 р. по теперішній час (незалежний);

– наукове обґрунтування доповнення конструкції «розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище» терміном «інше володіння» для узгодження позицій між КК України та Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України, останній з яких визначає вказане поняття (ч. 3 ст. 233 КПК України);

– кримінологічні відомості про розбійний напад на житло, до яких віднесено: об'єкт посягання (квартири, будинки та ін.); розбійний напад як діяльність; спосіб його вчинення; суб'єкти та заходи запобігання.

– напрями співпраці підрозділів Національної поліції України й приватних охоронних структур, що спрямовані на запобігання правопорушенням, порушенням безпеки, зменшенні криміногенних загроз та забезпечення безпеки власності громадян;

дістало подальший розвиток:

– систематизація способів підготовки, вчинення та приховування фактів вчинення розбоїв на житло на ті, що пов'язані з: а) подоланням перешкод; б) не пов'язані з проникненням; в) використанням особистих взаємин; г) недбалістю (легковажністю) власників;

– організаційні заходи запобігання вчиненню розбійних нападів на житло, що здійснюються суб'єктами безпеки й впливатимуть на зменшення впливу загроз на об'єкт безпеки;

– класифікація осіб (ситуаційні, нестійкі, кримінальні, професійні), організованих злочинних угруповань (ситуативні, кримінальні, послідовні, професійні), які вчиняють розбійні напади та жертв таких посягань (випадкова, недбала, довірлива, негативна);

– «просторова профілактика» як окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання розбійним нападам на житло, яка спрямована на створення безпечного середовища шляхом зміни вигляду, форми архітектури житла, ландшафтного дизайну, способів використання міського житлового простору та оточуючого середовища;

– створення підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю як окремого міжрегіонального територіального органу в структурі Національної поліції України; експериментальних оперативно-профілактичних підрозділів кримінальної поліції, одним із завдань яких передбачити оперативно-розшукову профілактику кримінальних правопорушень, з відпрацюванням форм і методів цієї роботи в умовах реалізації

положень КПК України і діяльності Національної поліції;

– пропозиції щодо підготовки щорічної національної доповіді про реалізацію державної політики у сфері боротьби з корисливо-насильницькою й організованою злочинністю та спеціальних звітів про стан вчинення розбійних нападів на житло в Україні, основні напрями, результати боротьби з ним та ресурсні потреби.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

законотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність щодо злочинів проти власності;

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання розбійним нападам підрозділами Національної поліції України, захисту жертв злочинів та забезпечення відшкодування заподіяної ним шкоди;

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акти впровадження в діяльність Донецького юридичного інституту МВС України від 02 липня 2020 року та 03 червня 2020 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнській та міжнародній конференціях, семінарі, зокрема: «Інформаційна безпека в діяльності поліції» (м. Кривий Ріг, 3 квітня 2020 р.); «Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Кривий Ріг, 24 квітня 2020 р.); «Кримінологічна безпека населених пунктів» (м. Маріуполь, 31 липня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в дев'яти наукових працях, серед яких шість статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук та міжнародних наукометричних баз, три статті – у збірниках тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (232 найменування на 22 сторінках) та п'яти додатків на 16 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 236 сторінок, із них основний текст дисертації – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження запобігання розбійним нападам на житло» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій в Україні»* проаналізовано низку документів та проведено історико-правову генезу формування поняття «розбій» й рівень його законодавчого закріплення.

Встановлено, що історичний розвиток законодавства, яким регламентовано кримінальну відповідальність за розбій включає п'ять періодів: 911–1550 рр. (період давньоруської держави) – становлення кримінальної відповідальності за розбій та віднесення його до злочинів проти власності, формування поняття «розбій» й встановлення санкцій за його вчинення; 1550–1846 рр. (козацький або період польсько-литовсько-російської доби) – нормативно-правове закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності за розбій. Однак не зважаючи на вагомість та значущість нормативно-правових актів (Судебник 1550; Литовський статут 1588 та ін.), вони не розкривали ознак розбою та не надали повне уявлення про склад даного злочину; 1846–1917 рр. (період імперської влади) – поява кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього злочину: повторність; розбій, вчинений вперше, але поєднаний з вбивством потерпілого, підпалом двору чи підпалом запасів хліба; 1917–2001 рр. (радянський період) – деталізація норм кримінальної відповідальності за розбій та вплив соціалістичного права; систематизація обтяжуючих обставин, форм насильства, які використовуються під час вчинення цього злочину (фізичне та психічне); 2001 р. по теперішній час (період незалежності) – зміни у правовому регулюванні форм власності в Україні й визнання розбою найбільш небезпечним злочином проти власності.

Розвиток кримінально-правової категорії «розбій», а також кримінальної відповідальності за такі діяння є вагомим досвідом попередніх поколінь, який слід застосовувати як конструктивний засіб формування сучасного кримінального законодавства й ефективного захисту громадян від кримінальних протиправних посягань. Ґрунтуючись на генезі різноманітних підходів до розуміння розбою й науково-теоретичного осмислення проблеми посягання на право власності й життя та здоров'я особи, а також зважаючи на актуальність цієї проблематики, обґрунтовується необхідність визнання дослідження проблем запобігання розбійним нападам на житло в Україні як самостійного спеціально-кримінологічного напрямку.

У підрозділі 1.2 *«Розбійні напади на житло як об'єкт кримінологічного дослідження»* розкрито елементи кримінологічної характеристики, ознаки та поняття розбійних нападів на житло.

Характерними ознаками розбійних нападів на житло, як об'єкту кримінологічного дослідження є сукупність спеціалізованої наукової інформації, що включає в себе такі елементи: 1) суспільну небезпечність; 2) протиправність діяння; 3) склад злочину; 4) способи, наслідки та інші обставини вчинення, що перебувають поза межами складу даного виду злочину, але притаманні їх вчиненню; 5) заходи запобігання. Даний вид розбою поєднує в собі корисливий мотив і насильницькі дії (як фізичного так і психічного характеру) або погрозу їх застосування, що посягають на життя, здоров'я та власність людини.

Обґрунтовано необхідність доповнення ст. 187 КК України ч. 2 вказівкою на конструкцію «...із застосуванням зброї, або предметів, які можуть бути використані як зброя»; ч. 3 – «інше володіння», враховуючи положення ч. 3 ст. 233 КПК України,

а також на «розбій, спрямований на заволодіння майном у значних розмірах» (підтримали 89 % респондентів). Розбійні напади на житло визначено як антисоціальне явище й відносно масове суспільно-небезпечне збагачення, що проявляється у вчиненні розбійних нападів на приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача та ін.), характеризується як правило груповим характером та розподілом ролей, поєднане із застосуванням чи погрозою застосування насильства.

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід запобігання розбійним нападам на житло» з'ясовано, що найбільш безпечною країною з позицій захисту від розбійних нападів на житло є Японія, в якій протягом останнього десятиріччя щорічно піддавалося нападу 0,4 % такої власності громадян, а найнебезпечніша – США (21 %), де у 2019 р. вчинено більше 5 тис. таких нападів й викрадено 43 млн доларів.

Встановлено, що у КК зарубіжних країн розбій носить більш конкретизований характер, а його предметами виступають чуже майно або право на майно (Білорусь); грошові кошти, цінні папери, чужа рухома річ (Болгарія, Данія, ФРН); державне чи приватне майно (Австралія, США), що значно полегшує кваліфікацію злочинних діянь; кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) ознаками: нічний час та спосіб проникнення до житла чи іншого володіння особи – шляхом злому замків, підроблення постанови, використання несправжньої форми представників влади (Голландія); використання безпорадного стану потерпілого (Швеція); напад на осіб, які допомагають потерпілому або намагаються спинити винного (Іспанія); поєднання розбою з викраденням особи (Республіка Сан-Марино); з використанням масок (Туреччина); розбій, який порушує конкретні права особи – власника житла (Республіка Корея). Спільною рисою кваліфікованих складів розбою у КК усіх досліджених іноземних країн є вчинення розбою із застосуванням зброї.

Наголошено на впроваджені «просторової профілактики» (Дж. Джекобс, Р. Джефрі, О. Ньюман, Р. Кларк), яка сприяла розповсюдженню у західних країнах (Велика Британія, США, Канада, Нідерланди, ФРН, Франція) програм сусідського спостереження (Neighborhood Watch) та активізації участі громадян щодо запобігання злочинам у межах концепції «community policing» (політика орієнтації на місцеві громади). Така профілактика висуває низку вимог, а саме: цільове укріплення – посилення технічного захисту майна громадян; контроль доступу – обмеження доступу сторонніх осіб на територію об'єктів різних форм власності; територіальність – застосування різних засобів охорони майна, прив'язаних до території проживання окремих громадян; підтримка діяльності – усіяка допомога з боку органів місцевої влади і поліції громадянам, які бажають посилити охорону свого майна; технічне обслуговування – проведення поліцією своєрідних аудитів безпеки житла з метою визначення найбільш уразливих ділянок, що можуть бути використані злочинцями для вчинення злочинів; спостереження – усунення перешкод, що заважають громадянам спостерігати за зовнішнім простором для оперативного реагування на можливі кримінальні події.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика розбійних нападів на житло в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Стан і тенденції розбійних нападів на житло» доведено, що кримінологічна характеристика розбійних нападів на житло неминуче повинна

охоплювати усі кримінологічно значущі ознаки загальної кримінальної протиправності та корисливо-насильницької (рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку, характер, стан, «ціну», латентність). Відповідно до критерію комплексності та повноти кримінологічної характеристики, вона має спрямовуватись також і на встановлення детермінантів, особливостей особи злочинця та жертви злочинного посягання, що однаковою мірою стосується запобігання розбійним нападам на житло в Україні.

Кримінальна активність розбійних нападів за 2013–2016 рр. характеризувалася тенденцією до зростання, зокрема у 2013 р. – 2856, 2014 р. – 3895, 2015 р. – 3556, 2016 р. – 3904., а з 2017 р. спостерігається зниження їх чисельності – 3006 (–23,0 %), 2018 р. – 2263 (–24,7 %), 2019 р. – 1883 (–16,8 %). Водночас, якісні показники мають дещо інші тенденції, зокрема питома вага розбійних нападів на житло, постійно збільшується і становить 25,8 % у 2013 р., а у 2019 р. – 33,9 % від загальної кількості розбоїв. Статистична звітність не містила і не містить окремо кількісні дані про розбої на житло. Тому на основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 187 КК України, встановлено, що у період з 2013–2019 рр. всього вчинено 3694 розбійних нападів на житло в Україні, зокрема у 2013 р. – 402, 2014 р. – 485, 2015 р. – 468, 2016 р. – 546, 2017 р. – 694, 2018 р. – 597, 2019 р. – 502.

За даними вибіркового дослідження кримінальних проваджень встановлено географію таких протиправних діянь, зокрема: 64 % таких злочинів вчиняється у містах і лише 11 % у сільській місцевості (у 76 % злочинцями були обрані квартири або приватні будинки громадян); за часом доби: в будні дні 69 %, з 12.00 до 18.00 год. – 37 %, з 20.00 до 24.00 – 28 %, з 24.00 до 6.00 – 35 %; майже у всіх регіонах країни спостерігається збільшення кількості таких злочинів, домінуючими з яких є Вінницька, Івано-Франківська, Київська, Черкаська та Чернівецька області.

Характерною ознакою розбійних нападів на житло є їх груповий характер (72 %), з них 48 % вчинені організованими злочинними групами, близько половини з яких кваліфіковані бандами, з використанням вогнепальної зброї – 78 %, холодної зброї – 22 %, у 96 % злочинці використовували транспортний засіб. До складу таких груп входить від 2 до 5 осіб (78 %). У 67 % випадках такі напади супроводжувалися жорстоким насильством над потерпілим (зв'язування, нанесення побоїв, катування), у 58 % – погрозою насильства, небезпечним для життя потерпілого.

У підрозділі 2.2 «Детермінанти, що впливають на вчинення розбійних нападів на житло» виокремлено та проаналізовано різні чинники розвитку країни, які впливають на поширення розбійних нападів, які диференційовано на політичні, економічні, організаційні та морально-психологічні. Доведено, що реалізація користи та насильства закладена в самому факті існування тисячоліттями цього негативного явища за рахунок збереження «ядра» корисливо-насильницької злочинності, центром яких виступають розбої. Одна з головних причин розбійних нападів на житло – це сама особа-злочинця, яка є результатом несприятливих умов формування, а також спосіб життя, який не тільки сприяє злочину, але часто в ньому виражається (систематичне пияцтво і наркоманія, відсутність роботи, невисокий освітній рівень).

Основний вплив на аналізовані злочини здійснюють причини та умови, що стосуються економічної (криміналізація економіки, диференціація і поляризація населення за доходами) та організаційної груп (реформування правоохоронних органів). Такі висновки певною мірою підтверджуються результатами анкетування

працівників Національної поліції, на думку яких, головними причини збільшення кількості розбійних нападів на житло є: погіршення криміногенної ситуації в країні, у зв'язку із масштабними бойовими діями в зоні проведення операції Об'єднаних сил (32 %); збільшенням безробітних та непрацюючих (28 %); поширенням незаконного обігу зброї, вибухових речовин та боєприпасів (23 %); активізацією внутрішньої міграції населення із зони конфлікту на Донбасі й окупованого Криму (за різними даними, в Україні станом на грудень 2019 р. зареєстровано понад 1,9 млн переселенців) (17 %).

Серед причин і умов вчинення розбійного нападу на житло групою осіб виокремлені: слабкий захист житла – 20 % кримінальних проваджень; відсутність контролю за сторонніми у дворах будинків – 15 %; відсутність запобігання збуту викраденого майна – 20 %; наявність зброї – 30 %; безтурботне ставлення громадян до свого майна – 15 %.

На основі вивчення кримінальних проваджень систематизовані кримінологічні ситуації, що виступають детермінантами вчинення розбійних нападів на житло, зокрема: сприяючі – стан захищеності матеріального об'єкта злочинного посягання і поведінка жертви дозволяє вчинити злочин з найменшим ризиком; провокуючі – низький рівень захищеності матеріального об'єкта поєднується з віктимною поведінкою жертви, наявність відомих злочинцям дорогих предметів злочинного посягання; віктимні – сприяє формуванню у злочинця мотиву на вчинення злочину в силу поведінки жертви, яка або довірлива, або недбала, що дозволяє злочинцям часто безперешкодно проникати в житло; нейтральні – стан матеріального об'єкта, поведінка жертви не провокують напад злочинців, але вирішальну роль відіграє наявність значних матеріальних цінностей, які і мотивують на підготовлене, часто організоване, з використанням спеціальних технічних засобів і зброї протиправне діяння.

У підрозділі 2.3 «Характеристика осіб та організованих злочинних угруповань, які вчиняють розбійні напади на житло» проаналізовано структурні компоненти особи злочинця, встановлено соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні характеристики, що позначаються на особливостях їх злочинної поведінки.

Сформовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє розбійні напади на житло, зокрема: це громадянин України чоловічої статі (95 %), віком від 18 до 35 років (73 %), який отримав базову вищу освіту (58 %), на момент вчинення злочину не навчався і не працював взагалі (58 %); брав участь у воєнних діях на території Донецької та Луганської областей (АТО, ООС) (24 %); зловживає спиртними напоями й наркотичними засобами (77 %); його ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, повну свободу дій (44 %), матеріальну забезпеченість (37 %); з середнім інтелектом, абстрагованим мисленням, порушенням регуляції поведінки та інтелектуального контролю, що викликає безумовність задоволення бажань і потреб (90 %) (15 % на момент вчинення злочину має психічні відхилення), раніше засуджений (36 %), який здатен на групове вчинення злочину (65 %). У діях досліджуваних осіб зазначається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю та злочинною субкультурою.

Мотивом вчинення злочину у 74 % випадках виступала користь, в інших же – помста (12 %), самоствердження (10 %), поповнення «злодійського общака» (4 %). Досить часто злочинці мають нервово-психічні аномалії, патологічні риси характеру (62 %), зокрема соціальна нестабільність й ціннісно-нормативна криза у Донецькій та

Луганській областях, а також воєнні дії відбиваються на психології особистості, особливо молоді через «соціальний невроз», які закріплюють у свідомості й поведінці негативні тенденції суспільного розвитку, домінування прагматизму, спрямованість на потреби індивідуалістичного характеру, відмову від істинного гуманізму і духовності. Загальна криза, що охопила сфери функціонування держави, значною мірою деформує сприятливе середовище для морального виховання молоді, що потребує розробки концепції виховання дітей у суспільстві.

Проведено розподіл осіб, які вчиняють розбійні напади на житло за мікросередовищем формування особи, наявністю негативних характеристик й кримінального досвіду, системою цінностей на: ситуаційні (формування особи відбувалося у позитивній сфері, але при негативному впливі неформального оточення за місцем проживання, навчання, роботи) (15 %), нестійкі (формування особи проходило в умовах негативного впливу сімейного та навколишнього середовища) (35 %), кримінальні (особа формувалася у мікросередовищі, яке характеризується порушенням норм моралі і права) (23 %) та професійні (формування особи спрямоване на кримінальну поведінку) (27 %). В основу ж класифікації відповідних цим суб'єктам груп розбійних нападів на житло були покладені такі ознаки, як вплив середовища і ситуації, вибір об'єкта і підготовка до злочину, можливість застосування насильства: ситуативні (напад вчиняється під впливом організатора і ситуації, пов'язаної з конфліктним ставленням до жертви) (34 %), кримінальні (напад вчиняється під впливом ситуації або (і) особистого ставлення до жертви) (24 %), послідовні (сприятлива ситуація вчинення злочину активно створюється злочинцями) (22 %) та професійні (сприятливі ситуації створюються злочинцями за кожним вчиненням розбоєм) групи (20 %).

У підрозділі 2.4 «Віктимологічна характеристика жертв розбійних нападів на житло» на основі матеріалів слідчої і судової практики надано віктимологічну характеристику жертв (потерпілих) розбійних нападів на житло.

Проведено розподіл потерпілих за віковими групами: 7 % потерпілих мали вік до 18 років; 14 % – від 19 до 35 років; 44 % – від 36 до 50 років; 35 % – старше 50 років; соціальним станом: учні – 6 %, студенти – 12 %, службовці – 19 %, робітники – 18 %, домогосподарки – 23 %, пенсіонери – 6 %, інші – 16 %. Наведені дані свідчать про підвищену віктимність людей середнього віку. Крім того, вікові характеристики потерпілих і злочинців зазвичай збігаються, вони, як правило, мають одну вікову групу. Виняток становлять потерпілі віком від 50 років і старше, які через певні якості, а саме: фізична слабкість, пасивність, боязливість, бажання ні в що не втручатися, невміння захистити себе, стають жертвами злочинців різного віку. Достатньо поширеними (приблизно кожен третій) є групові посягання відносно декількох осіб одночасно. Жертвами злочинної діяльності організованих злочинних груп та злочинних організацій, в основному, стають приватні підприємці, корумповані чиновники, що володіють коштами, валютними коштами і цінностями незаконного походження (80 %).

Встановлено, що 18 % активно протидіяли вчиненню розбійних нападів, і, в ряді випадків, сприяли затриманню злочинців, однак лише 8 % подібних фактів такої протидії закінчилися для останніх без тілесних ушкоджень. У 83 % опір жертв було нейтралізовано злочинцями шляхом застосування сльозогінного газу або електрошокового пристрою (14 %), нанесення побоїв, зв'язування (90 %), демонстрації холодної або вогнепальної зброї (59 %).

У типових віктимних ситуаціях найчастіше виявлялася довірливість жертви (82 %), алкогольне сп'яніння (14 %), безпечність (6 %). За характером взаємозв'язку «злочинець–жертва» виокремлено чотири групи потерпілих: випадкова – жертва, відносини якої зі злочинцем виникають у момент вчинення злочину (40 %); недбала – жертва, відносини якої зі злочинцем розвивалися в рамках випадкового знайомства (28 %); довірлива – жертва, відносини якої зі злочинцем формувалися в рамках особистого знайомства в певній життєвій ситуації (наприклад, в зоні проведення операції Об'єднаних сил (20 %)) або які знаходились зі злочинцем у подружніх, родинних та інших близьких відносинах (12 %); негативна – жертва, відносини якої зі злочинцем носили «ворожий» характер. Така класифікація сприяє встановленню мотивів вчинення злочину та дозволяє слідчому: зрозуміти обставини вчинення протиправного діяння, причини обрання знарядь та засобів, способів, місця та часу вчинення, а по-друге, висунути версії про особу невстановленого злочинця, властиві йому певні риси та характеристики, його зв'язок із жертвою злочину. Це допомагає запобігти рецидиву вчинення злочинів такими особами.

Розділ 3 «Заходи запобігання розбійним нападам на житло в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Загальносоціальні заходи запобігання розбійним нападам на житло» наголошено, що такі заходи запобігання розбійним нападам на житло повинні носити не тільки державно-програмний характер, а й цільовий характер удосконалення, й бути спрямовані на: а) правове виховання (особливо серед дітей) неприпустимості протиправної поведінки (зокрема незаконного заволодіння чужим майном із застосуванням насильства); б) посилення ефективності діяльності закладів освіти, органів опіки та піклування, органів охорони здоров'я, зайнятості населення, установ культури, засобів масової інформації (ефективність цієї роботи, за результатами нашого дослідженнями, становить 32 % від усієї запобіжної діяльності); в) надання службою зайнятості підвищеної уваги особам, які мають непогашену судимість за вчинення кримінального правопорушення в цілому і корисливо-насильницьких злочинів зокрема; г) розробка державної антиалкогольної політики (опитування засуджених за вчинення розбоїв підтвердило, що невживання спиртного і наркотиків сприятиме утриманню від вчинення правопорушень – 52 %); д) прийняття загальнонаціональної програми виховання молоді, позаяк саме така група населення є реципієнтами усіх змін, що відбуваються в суспільстві; е) визначення індивідуальних факторів ризику та вжиття заходів, що змінюють (коригують) поведінку особи та приділення підвищеної уваги неблагополучним сім'ям, відстежуючи процес виховання і навчання дітей, а також їх соціалізацію; є) ухвалення органами соціального захисту заходів, спрямованих на навчання або перенавчання громадян за професіями, які потребує суспільство.

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання розбійним нападам на житло» встановлено, що серед суб'єктів запобігання розбійним нападам на житло ключова роль належить Національній поліції (90 %), уповноваженій здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, виявляти та припиняти правопорушення, здійснювати досудове розслідування та розшук осіб, які їх вчинили, виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню, вживати заходи до їх усунення.

На основі опитування працівників Національної поліції встановлено, що спеціально-кримінологічне запобігання розбійним нападам на житло повинно бути

спрямоване на зменшення можливості вчинення й збільшення ймовірності їх виявлення, яке включає три групи заходів, що поєднують в собі загальні заходи запобігання та заходи віктимологічного запобігання, а саме: I) які знижують зацікавленість злочинця у його вчиненні (46 %). Такі заходи проводяться за двома напрямками: а) зменшення цінності предмета посягання шляхом його маркування. Такі заходи будуть нести запобіжний потенціал, якщо злочинці будуть заздалегідь знати або обґрунтовано припускати про те, що найбільш цінні речі, на які поширюється конкретний умисел розбійників, буде важко або неможливо реалізувати, оскільки на них нанесено маркування, або вони перераховані у спеціальних каталогах особливо цінних історичних або матеріальних цінностей; б) усвідомлення небезпеки затримання, яке здійснюється за допомогою різних форм спостереження: законне – проводиться підрозділами поліції шляхом патрулювання, спостереження за ситуацією по місцю проживання та інших обслуговуваних дільницях дільничними офіцерами, працівниками ювенальної превенції, а також через здійснення охоронних функцій поліцією охорони та позавідомчою охороною; неформальне – шляхом зацікавлення громадян вести спостереження і повідомляти про підозрілі випадки; природне – реалізує стримуючий ефект, наданий самою природою, використання «просторової профілактики»; II) які ускладнюють вчинення розбою на житло (31 %). Такі заходи проводяться за двома напрямками: зміцнення об'єкта злочинного посягання та переміщення предмету злочинного посягання (підвищення безпеки житла, розробка будівельних і проектних нормативів з будівництва житла, проведення роз'яснювальних кампаній, страхове стимулювання захисту від наслідків цих злочинів); III) спрямовані на надання допомоги та забезпечення захисту жертв злочину (23 %). З урахуванням досвіду розвинутих країн (США, Канада, Австралія, Японія) обґрунтовано доцільність заснування в Україні Фонду відшкодування шкоди потерпілим від злочинів (як варіант – у складі Міністерства юстиції України), джерелами наповнення якого пропонується визначити: відрахування з державного бюджету сум, одержаних від реалізації конфіскованого майна засуджених, сплати штрафів за адміністративні та кримінальні правопорушення, частину мінімального податкового збору (стягується при укладанні певних договорів), добровільні внески громадських організацій та фізичних осіб.

Розроблено та впроваджено методичні рекомендації «Запобігання розбійним нападам на житло на території східного регіону України», які спрямовані на інформаційне забезпечення та підвищення ефективності запобіжної діяльності цим злочинам працівниками підрозділів Національної поліції.

У підрозділі 3.3 «Індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбійним нападам на житло» у рамках таких заходів оперативні підрозділи Національної поліції України проводять заходи із отримання інформації щодо: осіб, які раніше привертали увагу правоохоронних органів і можуть бути причетні до вчинення кримінальних правопорушень; складу злочинної групи, приблизну її структуру; місць збуту викраденого майна та осіб, до цього причетних.

З метою усунення виявлених недоліків і проблем у запобіганні таким злочинам, запропоновано створити у системі органів Національної поліції України службу з «організації профілактики кримінальних правопорушень» на базі якої можна було б випробувати саму ідею оперативно-розшукової профілактики злочинів, відпрацювати форми і методи запобіжної роботи в сучасних умовах діяльності поліції та на яку

покласти завдання по виявленню причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, направлення подань на їх усунення, організацію публікацій у ЗМІ, взаємодію з громадськістю, об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку для забезпечення віктимологічного запобігання, і як один із напрямів діяльності такої служби – запобігання розбійним нападам на житло.

Наголошено на посилені кримінально-виконавчої політики щодо осіб, які повторно вчиняють кримінальні правопорушення проти власності, а тим більше із застосуванням насильства, адже 53 % опитаних засуджених зазначили той факт, що суворість покарання є стримуючим фактором, а 48 % опитаних експертів погодилися з тим, що такий підхід сприяє мінімізації рецидиву серед осіб, схильних до вчинення групових кримінальних правопорушень. Обґрунтовано пропозицію щодо відтворення інститутів адміністративного нагляду у повному обсязі, спеціалізованих лікувальних закладів органів охорони здоров'я закритого типу для лікування алкоголіків і наркоманів, з поправками на сучасне суспільно-політичне та соціально-економічне становище держави.

Зазначено, що співробітники підрозділів ювенальної превенції повинні приділяти особливу увагу дітям, які схильні до насильства, збираються в групи, вчиняють хуліганські дії, спілкуються з іншими особами, що ведуть антисоціальний або кримінальний протиправний спосіб життя. Бездоглядність і відсутність контролю з боку родини за поведінкою, зв'язками, проведенням часу підлітків так само є обставиною, що створює умови для реалізації наміру і досягнення злочинного результату. Метою такого індивідуально-профілактичного запобігання є «позитивна корекція особи», для досягнення якої необхідне: а) виявлення особи, яка веде кримінальний протиправний спосіб життя, вивчення її особистості та джерел, що негативно на неї впливають; б) прогнозування поведінки і планування заходів індивідуально-профілактичного запобігання, призначених для позитивного впливу на конкретну особу.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову задачу запобігання розбійним нападам на житло в Україні, зокрема:

1. Історичний розвиток законодавства, яким регламентовано кримінальну відповідальність за розбій включає такі періоди: перший період 911–1550 рр. (період давньоруської держави) – становлення кримінальної відповідальності за розбій та віднесення його до злочинів проти власності, формування поняття «розбій» й встановлення санкцій за його вчинення; другий період 1550–1846 рр. (козацький або період польсько-литовсько-російської доби) – нормативно-правове закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності за розбій; третій період 1846–1917 рр. (період імперської влади) – поява кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього злочину; четвертий період 1917–2001 рр. (радянський період) – деталізація норм кримінальної відповідальності за розбій; п'ятий період 2001 р. – по теперішній час (період незалежності) – зміни у правовому регулюванні форм власності в Україні й визнання розбою найбільш небезпечним злочином проти власності.

2. Серед різних форм злочинних посягань на охоронювані кримінальним законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбій на житло є одним із найнебезпечніших злочинів, який одночасно посягає на особу та житло. У той же час, багатовікова історія становлення та розвитку цього явища засвідчила відносну стійкість його проявів. В умовах радикальних трансформацій форм власності, що супроводжувалося переходом матеріального достатку у приватний сектор економіки і переоцінкою суспільних цінностей, закономірно повторювалися піки масового вчинення розбійних нападів на житло, про що свідчать стійкі зв'язки з іншими негативними соціально-економічними та похідними від них корисливо-насильницькими мотивами. Тому запобігання розбійним нападам на житло варто визнати самостійним напрямом у загальній системі запобігання злочинам.

3. Розбійні напади на житло як один із пріоритетних напрямів запобігання корисливо-насильницькій кримінальній протиправності, у порівнянні з іншими видами розбійних нападів наділені найвищим ступенем суспільної небезпеки, зокрема у 18 % випадках квартири і будинки громадян були об'єктом нападу, 16,5 % – вчинені групою осіб, 67 % – пов'язані з проникненням в житло. При цьому половина крадіжок з незаконним проникненням у житло перекваліфікувалася у розбої.

Кримінально-правова специфіка та постійно трансформуючі способи вчинення даних злочинів створили правові прецеденти додаткової кваліфікації розглянутих кримінальних протиправних діянь за ст.ст. 115, 255, 257 КК України, а також визначення виду співучасті та меж необхідної оборони при відбитті розбійного нападу. Системоутворюючою властивістю, що поєднує корисливий мотив і насильницьке його досягнення, виступає інваріантна кримінальна діяльність у своєму розвитку, де корисливий мотив визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма його реалізації конкретизує спрямованість цієї специфічної злочинної діяльності (Б. Головкін, О. Джужа, О. Литвак, В. Тіщенко). Дана категорія злочинів априорі становить підвищену суспільну небезпечність, оскільки заволодіння матеріальними благами здійснюється не інакше ніж через заподіяння шкоди фізичному статусу, тілесній недоторканності особи та посягає на його майно.

4. У рамках зарубіжного досвіду запобігання розбійним нападам на житло запропоновано впровадити «просторову профілактику» як окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання, яка здійснюється державними і недержавними суб'єктами й спрямована на створення безпечного середовища шляхом зміни вигляду, форми архітектури об'єктів інфраструктури, ландшафтного дизайну, способів використання міського простору та оточуючого середовища. Головне завдання зазначеного напрямку – створення безпечного середовища через посилення неформального соціального контролю над міським простором, який реалізується через низку технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів, зокрема: установлення навколо багатоквартирних або приватних будинків невисоких парканів, що проглядаються з обох боків; монтаж на вході броньованих дверей, що відкриваються на зовні; використання на дверях надійних замків та інших запірних пристроїв; укріплення дверної коробки; наклеювання на вікна спеціальної захисної плівки, здатної витримати удар важких предметів; розширення можливостей для спостереження громадянами території проживання шляхом усунення штучних і природних перешкод (вирубка кущів, сухих дерев); покращення освітлення вулиць, під'їздів будинків,

особливо у районах із підвищеним рівнем криміногенності; оснащення публічних місць камерами відеоспостереження; використання послуг служб охорони з метою встановлення у квартирах систем сигналізації.

5. Аналіз стану розбійних нападів на житло дає підстави констатувати такі характерні риси: стабільно негативна тенденція до зростання у сільській місцевості та інтенсивності поширення на території східних і південних регіонів, що пов'язано із веденням масштабних бойових дій в зоні операції Об'єднаних сил; збереження значної питомої ваги у структурі корисливо-насильницької злочинності (+8 %), яка має тенденцію до зниження; груповий характер злочинних проявів, серед яких більшу половину складають посягання на організованій і професійній основі (72 %), що пов'язані із вбивствами (23 %), замахом на вбивство (22 %) та тяжкими тілесними ушкодженнями (53 %); використання холодної (42 %) й вогнепальної (58 %) зброї, вибухових пристроїв (33 %); збільшення обсягу завданих збитків: понад 1 млн. грн за рік та жертв злочину (22 %).

Встановлено, що така протиправна діяльність характеризується мінімальною латентністю (5 %), тому що у багатьох випадках такі злочини закінчуються вбивством потерпілих, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, а також жертвами злочинців найчастіше (20 %) стають не тільки власники житла, але й сторонні люди.

6. Кримінальна детермінація розбійних нападів на житло виявляється у таких загальних: антисуспільна установка особи злочинця (54 %); зростання безробіття й важке матеріальне становище у родині (29 %); прибутковість вчинення таких нападів (19 %); економічне становище в країні (15 %); відсутність належного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі (14 %); відсутність належного законодавчого забезпечення запобігання цим злочинам (13 %); легка нажива (11 %); реформування, незадовільна організація роботи правоохоронних органів й відсутність належного контролю за їх роботою (7 %); зростання питомої ваги таких злочинів в Україні (5 %); нестабільність державної політики (4 %) та спеціальних чинниках: наявність в державі неконтрольованої зброї, вибухових речовин та боєприпасів; привезення учасниками бойових дій за місцем проживання зброї, зростання її незаконного обігу (18 %); збільшення організованої злочинності (4 %).

7. Сформований кримінологічний портрет особи, яка вчиняє розбійні напади на житло, зокрема: це громадянин України чоловічої статі, віком від 18 до 35 років, отримав базову вищу освіту, на момент вчинення злочину не навчався й не працював взагалі; брав активну участь у воєнних діях на території Донецької та Луганської областей; періодично вживає спиртні напої або наркотичні засоби, психотропні речовини; його ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, повну свободу дій та матеріальну забезпеченість; з середнім інтелектом, абстрагованим мисленням, порушенням регуляції поведінки та інтелектуального контролю, що викликає безумовність задоволення бажань і потреб, з корисливою мотивацією, який здатен на групове вчинення злочину. У діях таких осіб вбачається все більше ознак професіоналізму, зв'язків з організованою злочинністю та злочинною субкультурою.

8. Встановлено, що віктимізація характеризує процес та кінцевий результат перетворення особи на потенційну жертву розбійного нападу в певній віктимологічній ситуації, зокрема: особистісно-формуюча (система факторів, умов, обставин, що мають вирішальний вплив на формування в потенційної жертви якостей підвищеної

віктимності); передкримінальна (система обставин, що передують злочину); віктимогенна (безпосереднє вчинення злочину і заподіяння шкоди); посткримінальна (поведінка жертви після злочину та обставини, що впливають на її перебіг). Віктимна поведінка як зовнішня форма вияву віктимності особи складається під впливом низки об'єктивних і суб'єктивних чинників (вербальних і невербальних), що в певній ситуації взаємодії зі злочинцем сприяють перетворенню потенційного потерпілого на жертву злочинного посягання.

Надмірна довірливість громадян до незнайомих осіб, легковажне ставлення до засобів захисту житлових приміщень і організації їх охорони, та як наслідок закономірний вибір їх як об'єктів розбійних нападів. Виділені типи жертв розглянутого виду злочину (випадкова, недбала, довірлива, негативна) за такими підставами як наявність матеріальних цінностей у житлі; заходи забезпечення безпеки та заходи додаткової безпеки, прийняті жертвою для захисту свого житла, а також заходи колективної безпеки, що здійснюються мешканцями будинку; передвіктимна поведінка жертви і, відповідно, можливість нападу на таку особу.

9. Проблема запобігання розбійним нападам як різновиду корисливо-насильницької кримінальної протиправності повинна вирішуватися в межах боротьби зі злочинністю. Система загальносоціальних заходів запобігання розбійним нападам на житло повинна охоплювати: 1) негайне розроблення та прийняття стратегії розвитку кримінальної та кримінологічної політики, що включає в себе заходи як кримінально-правового впливу, так і державного регулювання, спрямовані на недопущення або своєчасне усунення можливих негативних явищ, здатних викликати кримінальне загострення, в тому числі посягання на житло з застосуванням насильства; 2) на основі Стратегії боротьби з організованою злочинністю (2020) подальший розвиток форм і методів програмно-цільового підходу на основі удосконалення відповідних процесів, аби суттєво розширити арсенал правоохоронної діяльності; 3) прийняття Державного комплексного плану запобігання корисливо-насильницьким злочинам в Україні, який сприятиме розробці регіональних планів запобігання кримінальній протиправності; 4) прийняття Комплексного цільового плану запобігання розбійним нападам за областями України; 5) створення на базі Національної поліції України спеціального органу по боротьбі з організованою злочинністю, головними завданнями якого мають бути: визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання злочинам; проведення загальнонаціональних досліджень щодо рівня латентної злочинності; аналіз проявів організованої злочинності; координація діяльності державних структур та правоохоронних органів з питань реалізації заходів запобігання злочинам; узагальнення практики запобігання злочинам; організація міжнародного співробітництва щодо запобігання злочинам тощо.

10. У рамках спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, з урахуванням положень законодавства, проаналізовано організаційно-тактичні форми оперативно-розшукової діяльності Національної поліції, що застосовуються з метою запобігання розбійним нападам на житло: 1) ініціативний пошук і фіксація фактичних даних про злочинні діяння, що вчинені або готуються окремими особами та групами осіб; 2) проведення гласних і негласних заходів (операцій) за допомогою сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності з метою викриття та припинення злочинів; 3) оперативно-розшукова профілактика з метою запобігання вчиненню злочинів

фігурантами, а також створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, що об'єктивно перешкоджають вчиненню злочинів проти власності на певній території; 4) проведення негласних слідчих (розшукових) дій у межах досудового розслідування, розшуку злочинців.

На їх основі визначено напрями діяльності оперативних підрозділів Національної поліції, щодо їх мінімізації, зокрема: оперативно-розшукові (виявлення, відвернення, припинення і розкриття злочинів, встановлення осіб, які готують або вчинили злочини, переховуються від правоохоронних органів (суду), ухиляються від покарання, виявлення викраденого майна, перекриття каналів транспортування і збуту викраденого); оперативно-перевірочні (забезпечення адміністративних режимів за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів і методів); пошуково-інформаційні (збирання з різних джерел та аналіз інформації щодо криміногенної ситуації в районі, місті, області; припинення злочинної діяльності осіб (їх груп) відповідного спрямування, недопущенні завершення задуманих, підготовлюваних та розпочатих злочинів з одночасним ужиттям комплексу процесуальних заходів щодо притягнення правопорушників до відповідальності; моніторинг, вивчення, аналіз та узагальнення ефективності заходів щодо стану боротьби з кримінальними корисливо-насильницькими правопорушеннями).

11. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбійним нападам на житло підрозділами Національної поліції України – комплекс різнорідних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси осіб, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини і спрямовані на виявлення, припинення, й упередження їх формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей кримінальної протиправної поведінки. До таких заходів віднесено: виявлення й постановка на облік осіб, від яких через їх антигромадські погляди й поведінку можна очікувати вчинення злочинів; організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку осіб взятих на облік; організація і проведення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення ними кримінальних правопорушень; організація належного аналізу ефективності заходів, своєчасне внесення змін у розміщення сил, тактику застосування оперативно-розшукових засобів і методів щодо осіб, які підлягають впливу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Свір П. В. Загальносоціальні заходи запобігання розбійним нападам на житло громадян. *Право.UA*. 2015. № 4. С. 197–204.
2. Свір П. В. Особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють розбійні напади на житло громадян. *Наше право*. 2017. № 3. С. 211–218.
3. Свір П. В. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій у законодавстві України. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 222–228.
4. Свір П. В. Розбійні напади на житло як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наше право*. 2020. № 1. С. 208–214.
5. Свір П. В. Детермінанти вчинення розбійних нападів на житло громадян. *Право.UA*. 2020. № 1. С. 144–151.
6. Свір П. В. Зарубіжний досвід запобігання розбійним нападам на житло громадян. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 195–202.

7. Свір П. В. Віктимологічна безпека особи потерпілого. *Інформаційна безпека в діяльності поліції* : матеріали наук.-практ. семінару (Кривий Ріг, 3 квіт. 2020 р.). Кривий Ріг : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2020. С. 97–99.

8. Свір П. В. Національна поліція України у запобіганні детермінації розбійних нападів на житло громадян. *Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 24 квіт. 2020 р.). Кривий Ріг : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2020. С. 122–124.

9. Свір П. В. Окремі проблеми боротьби з організованою злочинністю в Україні. *Кримінологічна безпека населених пунктів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.). Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 231–234.

АНОТАЦІЇ

Свір П.В. Кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України. – Кривий Ріг, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінологічних проблем запобігання розбійним нападам на житло в Україні. Уперше поставлено й вирішено наукову задачу розроблення цілісного теоретичного та практичного підходу до формування стратегії запобігання таким злочинам, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування підрозділами Національної поліції. Узагальнено історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій й розкрито особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів у запобіганні розбійним нападам на житло. Охарактеризовано структуру та динаміку таких злочинів. Розкрито зміст детермінант, що сприяють криміналізації сфери власності. Запропоновано концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях.

Ключові слова: розбій, житло, користь, насильство, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, запобігання злочинам, Національна поліція України.

Свір П.В. Кримінологическая характеристика и предотвращение разбойных нападений на жилье в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Донецкий юридический институт Министерства внутренних дел Украины. – Кривой Рог, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию криминологических проблем предотвращения разбойных нападений на жилье в Украине. Установлено, что разбойные нападения на жилье в сравнении с другими видами разбойных нападений характеризуются наивысшей степенью общественной опасности.

Впервые поставлена и решена научная задача разработки целостного теоретического и практического подхода к формированию стратегии предотвращения таких преступлений, что дало возможность обосновать предложения, направленные на совершенствование законодательства и практики его применения подразделениями Национальной полиции.

Обобщено историческое развитие уголовной ответственности за разбой и раскрыты особенности зарубежного опыта деятельности правоохранительных органов по предотвращению разбойных нападений на жилье. Констатируется, что развитие уголовно-правовой категории «разбой», а также уголовной ответственности за такое деяние является весомым опытом предыдущих поколений, который следует применять как конструктивное средство реформирования современного уголовного законодательства и эффективной защиты граждан от уголовно противоправных посягательств. Основываясь на генезисе разнообразных подходов к пониманию разбоя и научно-теоретического осмысления проблемы посягательства на право собственности а также жизни и здоровья лица, учитывая актуальность этой проблематики, обосновывается необходимость признания проблем предотвращения разбойных нападений на жилье в Украине самостоятельным специально-криминологическим направлением.

Охарактеризованы структура и динамика таких преступлений. Раскрыто содержание детерминант, содействующих криминализации сферы собственности. Доказана связь поведения потерпевших со степенью насильственной поведенческой установки личности преступника и эффективностью принятых мер предотвращения. Предложено концептуальное видение путей реализации правовых и организационных мер предотвращения на общесоциальном, специально-криминологическом и индивидуально-профилактическом уровнях.

Системообразующим свойством, объединяющим корыстный мотив и насильственное его удовлетворение, выступает инвариантное криминальное поведение личности преступника в своем развитии, где корыстный мотив определяет характер, содержание и природу, а насильственная форма его реализации конкретизирует направленность этого специфического преступного поведения. Таким образом, разбойные нападения на жилье можно определить как антисоциальное явление и относительно массовое общественно опасное обогащение, проявляющееся в совершении разбойных нападений на помещения, предназначенные для постоянного или временного проживания людей (дом, квартира, дача и т.д.), характеризующееся как правило групповым характером и распределением ролей, соединённое с применением или угрозой применения насилия.

В рамках зарубежного опыта предотвращения разбойных нападений на жилье предложено внедрить «пространственную профилактику» как отдельное направление специально-криминологического предотвращения, осуществляемого государственными и негосударственными субъектами и направленного на создание безопасной среды путем изменения внешнего вида, формы архитектуры объектов инфраструктуры, ландшафтного дизайна, способов использования городского пространства и окружающей среды. Главное задание этого направления – создание безопасной среды путем усиления неформального социального контроля над городским пространством, который реализуется путем ряда технических, организационных, информационных и иных мер.

Предлагается создать в системе органов Национальной полиции Украины службу по «организации профилактики уголовных правонарушений», на базе которой можно было бы испытать саму идею оперативно-розыскной профилактики преступлений, отработать формы и методы превентивной работы в современных условиях деятельности Национальной полиции и на которую возложить задания по выявлению причин и условий совершения уголовных правонарушений, направлению представлений об их устранении, организации публикаций в средствах массовой информации, взаимодействию с общественностью для обеспечения виктимологического предупреждения, и в частности, как одно из направлений такой деятельности – предотвращение разбойных нападений на жилье.

Ключевые слова: разбой, жилье, корысть, насилие, криминологическая характеристика, детерминанты, личность преступника, предотвращение преступлений, Национальная полиция Украины.

Svir P.V. Criminological characteristics and prevention of home invasion robbery in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Law (Ph.D.) in speciality 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. – Kryvyi Rih, 2020.

The dissertation is devoted to a complex research of criminological problems of prevention of home invasion robberies in Ukraine. The scientific task of developing an integral theoretical and practical approach to the formation of a strategy for the prevention of these crimes was set and solved for the first time, which provided an opportunity to substantiate proposals aimed at improving legislation and its practical application by the National Police. The historical development of criminal liability for robbery is generalized and the peculiarities of foreign experience of law enforcement agencies in preventing of home invasion robberies are revealed. The structure and dynamics of these crimes are described. The content of determinants that contribute to the criminalization of property is revealed. A conceptual vision of ways to implement legal and organizational prevention measures is proposed at the general social, special criminological and individual preventive levels.

Key words: robbery, dwelling, profit motive, violence, criminological characteristics, determinants, identity of the offender, crime prevention, National Police of Ukraine.

СВІР Павло Володимирович

**Криминологічна характеристика та запобігання
розбійним нападам на житло в Україні**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Формат 60×84/16. Ум. др. арк. — 1,17. Авт. арк. — 0,9. Тираж 100 пр.

Друкарня С. Г. Щербенка «Літерія»
вул. Рокоссовського, 5, 3, м. Кривий Ріг, 50027
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 4561 від 13.06.2013